

РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА БАГАТОШАРОВИХ ПАМ'ЯТКАХ В ОКОЛИЦЯХ СЕЛА ГРУШІВ НА ЯВОРІВЩИНІ

В 2008 році експедиція Науково-дослідного центру “Рятівна археологічна служба” Інституту археології НАН України проводила пам’ятко-охоронні археологічні дослідження – розкопки у зоні будівництва автомобільної дороги місцевого значення Грушів–Добросин та на прилеглих територіях, які використовуються для будівництва самої дороги.

Регіон дослідження є досить багатим на археологічні пам’ятки. В околицях Грушева відомі поселення епохи міді-бронзи і ранньозалізної доби [Пелешишин, 1996, с. 25–26; Войцешук, Павлів, 2010, с. 9–10]. Окрім цього виявлено сліди заселення у давньоруський період та значний матеріал пізнього середньовіччя і нової доби [Пелешишин, 1996, с. 69, 78–79; Войцешук, Павлів, 2010, с. 9–10]. Перші археологічні дослідження в околицях Грушева, інформацію про які знаходимо в літературі предмету, проводились на початку та в середині 80-х років минулого століття. Так, в 1980 і 1986 роках під час поверхневих обстежень І. Михальчишин та В. Рудий виявили кілька поселень тшинецько-комарівської культури та давньоруського періоду, на одному з яких проводились археологічні розкопки [Пелешишин, 1996, с. 25–26, 69, 78–79; Войцешук, Павлів, 2010, с. 9–10] (рис. 1).

Поселення Грушів I та Грушів III відкриті у 2006 та 2008 роках експедицією НДЦ “РАС” ІА НАН України, де в 2008 році проводились рятівні розкопки [Осаульчук, Милян, Сілаєв, 2008, с. 16; Войцешук, Павлів, 2010, с. 9–10] (рис. 1).

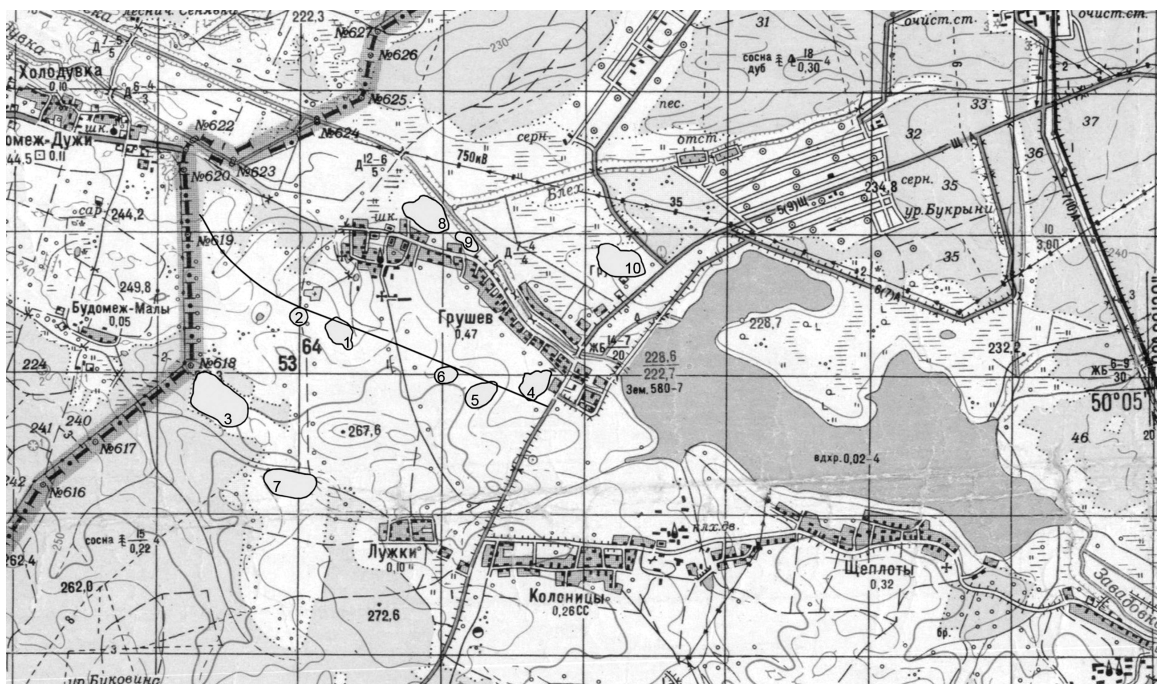

Рис. 1. Ситуаційний план місцезнаходження пам’яток археології в околицях Грушева (М 1:50000) (Нововиявленні: 1 – Грушів I, 2 – Грушів III, 3 – Грушів II, 4 – Грушів IV, 5 – Грушів V, 6 – Грушів VI, 7 – Грушів VII. Відкриті раніше: 8 - Грушів VIII, 9 – Грушів IX, 10 – Грушів X)

Fig. 1. Situational plan of situation of archaeological sites in surroundings of Grushiv (M 1:50000) (New: 1 – Grushiv I, 2 – Grushiv III, 3 – Grushiv II, 4 – Grushiv IV, 5 – Grushiv V, 6 – Grushiv VI, 7 – Grushiv VII. Discovered earlier: 8 – Grushiv VIII, 9 – Grushiv IX, 10 – Grushiv X)

Територія дослідження археологічних пам'яток належить Надсянській моренно-зандрово-алювіальній рівнині¹, яка розчленована широкими заболоченими долинами рік Завадівки, Шкла, Віжомлі та Вишні. Абсолютні висоти на широких, плоских, злегка хвилястих межириччях (Рогізне, Судова Вишня), а також наявність гляціодислокацій у корінних породах поблизу Краківця, Рогізного, Судової Вишні свідчать про те, що материковий льодовик повністю перекривав Надсянську рівнину [Природа Львівської області, 1972, с. 30–32].

У будові першої та другої терас рік Шкла і Вишні беруть участь алювіальні та флювіогляціальні глинисто-піщані і піщані відклади, перекриті елювіально-делювіальними та еоловими глинисто-піщаними відкладами післяльодовикового часу. Окрім того, унаслідок еолової обробки водно-льодовикових відкладів місцями виникли горбисті піщані утворення. Корінні породи представлені крейдовими мергелями, які тут залягають неглибоко і подекуди виходять на денну поверхню. В районі досліджень відомі і незначні поклади темно-червоного граніту [Природа Львівської області, 1972, с. 32].

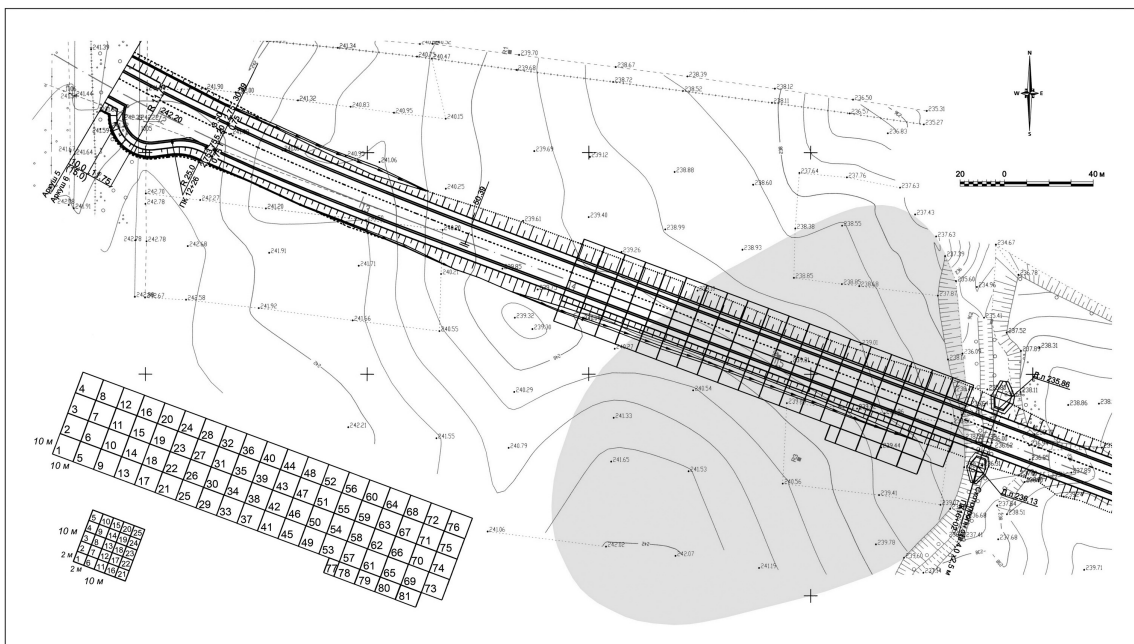

Рис. 2. Топографічний план пам'ятки археології Грушів I (М 1:2000)

Fig. 2. Topographic plan of archaeological site of Grushiv I (M 1:2000)

Формування сучасного рельєфу в основному відбувалось в антропогені в результаті річкової діяльності. Незначний перепад відносних висот (50 м) та достатня кількість опадів (600 мм) сприяли значному заболоченню території в минулому. Особливо заболоченими були широкі долини річок (Гноянець, Шкло, Вишня) та їхніх невеликих, але чисельних приток [Сокальський, 1973, с. 151–162].

У ландшафтному відношенні регіон дослідження знаходиться у Надсянському (Яворівському) природному районі. Важливим є те, що територія досліджень знаходиться на межі Надсянського природного району з південно-західною частиною Розточчя, яке тут поступово знижується і плавно переходить у Надсянський природний район. Границю між ними можна умовно провести по лінії сіл Завадів – Шкло – Добростани, що в загальних рисах

¹ Висловлюємо щире подяку Блажко Наталії Богданівні – асистенту кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка – за аналіз фізико-географічних умов розташування археологічних пам'яток Грушів I, Грушів III.

збігається з лінією скидів, котрими Галицько-Волинська западина переходить у Передкарпатський прогин [Природа Львівської області, 1972, с. 122–123].

Отже, територія досліджень відзначається поліською геологічною структурою з рівнинними слабодренованими та частково заболоченими місцевостями на флювіогляціальних пісках, вкритих переважно сосново-дубовими лісами, у тому числі і молодим самосівом та добре дренованими місцевостями лесових терас, які вкриті дерново-підзолистими супіщаними ґрунтами.

Уявлення про структуру Надсянського ландшафту також дає співвідношення основних типів ґрунтів, серед яких переважають дерново-підзолисті супіщані частково оглеєні ґрунти, а також лучно-болотні та сірі опідзолені. Ліси в Надсянському ландшафті займають менше 10 % загальної площі [Чорний, 1995, с. 182–186].

Пам'ятка Грушів I знаходиться на південно-західній околиці села Грушів, на лівому березі безіменного потічка, за 0,3 км на південний захід від каплички, що на краю колгоспного двору. Поверхня пам'ятки піднята над дзеркалом потічка на висоту 3–4 м та підвищується у південно-західному напрямку, займаючи нижню частину південного схилу пагорба (рис. 2). Автомобільна дорога Грушів–Добросин перетинає лише північну частину пам'ятки (рис. 2) – її околицю, центр поселення знаходиться, ймовірно, південніше, на схилі самого пагорба. Експозиція поверхні пам'ятки – південь, південний захід. Схил середньої крутизни – до 6°. Приблизна площа поселення становить 4 га (120×320 м) (рис. 2). Поверхня поселення станом на 2008 р. використовувалася як городні наділи селян, що постійно розорювалися, та частково була задернована.

На території поселення закладено низку археологічних розкриттів, загальною площею 4650 м². Під час досліджень було виявлено рештки 12 об'єктів, з них лише об'єкти 01, 05 і 08–12 мали відношення до періоду існування самого поселення в епоху бронзи та давньоруський час (рис. 3).

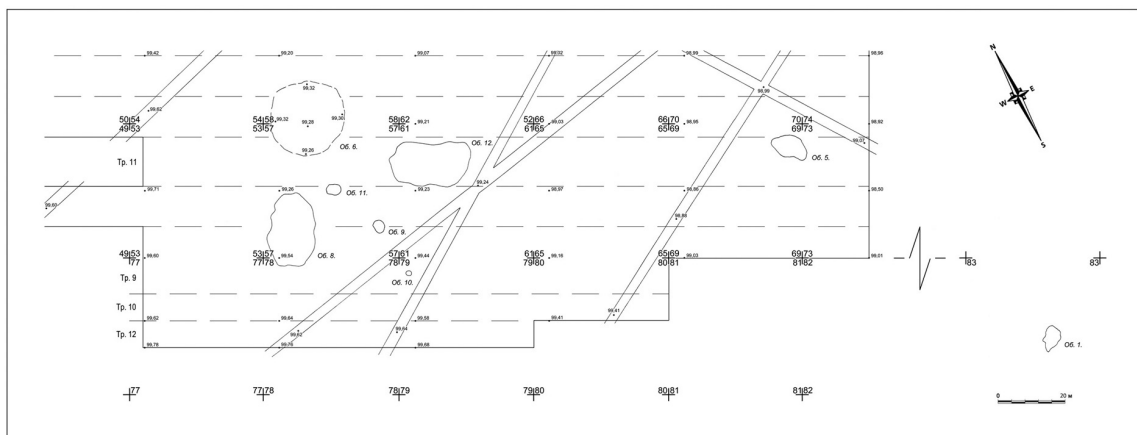

Рис. 3. Загальний план розташування об'єктів на рівні виявлення на поселенні Грушів I (М 1:400)

Fig. 3. General plan of situation of objects on the level of exploration on settlement of Grushiv I (M 1:400)

Усі 12 траншеї, що орієнтовані по лінії північний захід–південний схід, закладено в створі траси та в південно-західній частині, що прилягає до нього, паралельно осі проектованої дороги. Стратиграфічний зріз у траншеях виглядав так: верхній шар представлено дерном, загальною потужністю до 0,10 м. під дерном простежувався шар слабогумусованих коричневих та коричнево-сірих супісків (орний шар). Його потужність у середньому становила до 0,30 м, збільшуючись у південному напрямку до 0,40 м. Нижче цього шару залягав світло-коричневий супіщаний материк з незначним вмістом глинистих порід.

У межах розкриттів виявлено значну кількість решток від меліораційних і комунікаційних конструкцій – 12 траншей та двох “воронок” від розриву бомби і снаряда. Заповнення “воронок” представлені темно-сірими супісками із вкрапленнями глини та значним

вмістом осколків різного розміру, а меліораційних траншей – репрезентовані перемішаним шаром глини з піском та камінням.

Об'єкт 1 знаходиться за межами розкопу на протилежній стороні безіменного потічка. (рис. 3) Об'єкт з чіткими контурами овальної, дещо витягнутої по лінії південний захід-північний схід, форми. Стінки звужені донизу і плавно переходять в плоске дно, в профілі яма правильної лінзоподібної форми, заглиблена в материк на 0,5 м. Заповнення неоднорідне представлене темно-сірими з попелистим відтінком суглинками, ближче до долівки суглинка світліші. По контуру заповнення в профілі видно тонкий прошарок рижого кольору суглинків. Заповнення дуже щільне. На рівні виявлення та в заповненні об'єкта виявлено кілька дрібних фрагментів кераміки і шматки перепаленого каміння.

Об'єкт 5 виявлено на глибині 0,20–0,30 м від сучасної поверхні на основі значного скупчення великих шматків перепаленого каміння та фрагментів керамічного посуду (рис. 3). Об'єкт аморфної форми, контури не чіткі, більш-менш простежуються лише в північно-східній частині. Можна припустити, що спочатку він був півокруглої форми, на що вказує густина та протяжність залягання каміння і кераміки. Це, найімовірніше, рештки відкритого вогнища, яке знищене тривалим розорюванням через незначне заглиблення об'єкта. Заповнення представлене світло-сіро-коричневими супісками із плямами світло-сірих супісків та з незначними вкрапленнями вугликів. Через оранку, яка частково зачіпає материк, особливо в його південно-західній частині, в заповненні простежуються рештки материкової породи у вигляді жовтої глини та бежевого кольору супіску. В заповненні та на поверхні об'єкта виявлено значну кількість фрагментів керамічного посуду (частково перепаленого) і різної величини уламків та цілого каміння.

Об'єкт 8 зафіксовано на глибині 0,30 м від сучасної поверхні. Виявлено контури плями підпрямокутної форми, яка входила в південно-західну стінку траншеї 8 (рис. 3). Після здійснення прирізки та остаточних досліджень об'єкта можна стверджувати, що це наземна господарська або житлова споруда. Об'єкт підпрямокутної форми розмірами 5,2×3,2 м, та глибиною 0,15–0,20 м, орієнтований по лінії північний схід – південний захід.

На рівні виявлення контури частково знищені оранкою, яка тут була тривалою. Будь-яких решток конструкцій самої споруди, наприклад, стовпових ям, простежити не вдалось, найімовірніше, це була сезонна літня споруда з легкою конструкцією стін. Свідченням цього може бути і те, що в заповненні та на поверхні об'єкта не виявлено жодного фрагмента вимазки. Заповнення споруди однорідне, представлене темно-сірими до чорного кольору супісками із значним вмістом попелу (50%) та вугликів.

Окрім того, в заповненні, в основному в центральній частині об'єкта, виявлено велику кількість хаотично розташованих уламків та цілого каміння, частина з якого перепалена. Це може свідчити, про існування у центральній частині споруди відкритого вогнища, яке було повністю знищене постійним розорюванням.

Долівка об'єкта, що простежується слабо, представлена неоднорідним перемішаним прошарком темно-сірого суглинка, попелу та білого піску. Найімовірніше в часи функціонування самої споруди його долівка була підсипана піском білого кольору, подібним до річкового. Рухомий археологічний матеріал з об'єкта представлений уламками ліпного керамічного посуду, який зафіксовано по своїй площі, на долівці виявлено фрагмент ліпної посудини – денця “in situ”.

За 5 м на південний схід від **об'єкта 8** знаходився **об'єкт 9** (рис. 3). Його виділено на основі плями аморфної форми у вигляді сірих супісків з вкрапленнями вугликів. Контури заповнення не чіткі, простежуються на глибині 0,35 м від сучасної поверхні. У верхній частині об'єкта заповнення представлене сірими супісками з незначними вкрапленнями вугликів та плямками жовтого піску.

Ближче до долівки та на дні заповнення плямисте – світло-сірі, сірі супіски з плямками жовтих та світло-коричневих із незначним вмістом попелу та вкрапленнями вугликів. У придонній частині об'єкта виявлено фрагмент перепаленого каменя, проте жодних уламків

керамічного посуду не зафіксовано. Функціональне призначення об'єкта встановити не вдалось, найімовірніше, це рештки стовпової ями, яка знищена постійним розорюванням.

Об'єкт 10 (рис. 3) виявлено, на глибині 0,30 м від сучасної поверхні. Контури на рівні виявлення простежуються дуже слабо. Об'єкт округлої, ледь витягнутої по лінії захід-схід, форми. Заповнення однорідне, представлене сіро-коричневими супісками з вкрапленнями вугликів та плямками попелу. У заповненні також виявлено дрібний фрагмент кераміки. глибина об'єкта – 0,08–0,06 м від рівня материка. Функціональне призначення визначити не вдалось, ймовірно, це також рештки стовпової ями.

Об'єкт 11 (рис. 3) з нечіткими контурами, овальної форми, витягнутий по лінії південний захід – північний схід. Заповнення представлене світло-сірими з коричневим відтінком супісками та поодинокими вкрапленнями вугликів. На рівні виявлення об'єкта зафіксовано частково перепалений камінь. Функціональне призначення визначити не вдалось.

Об'єкт 12 (рис. 3) – наземна споруда господарського або житлового призначення, у плані підпрямокутної форми, орієнтована стінками по лінії північний захід – південний схід. Розміри її становили 5,8×3,2 м, глибина – 0,15 м. Стінки котловану споруди вертикальні, дно рівне. На рівні виявлення контури частково знищені оранкою. Будь-яких решток конструкцій самої споруди, наприклад, стовпових ям, простежити не вдалось. Найправдоподібніше, це була сезонна літня споруда з легкою конструкцією стін. Заповнення об'єкта представлене темно-сірими до чорного кольору супісками із значним вмістом попелу (50 %), вугликів, фрагментів кераміки та уламків каміння. В північно-західній частині фіксується значне скупчення кераміки – “розвали горщиків”. По центру об'єкта та частково в його східному куті фіксується велика кількість перепаленого каміння зі шматками вугликів.

Це може свідчити про існування у центральній або, можливо, східній частинах споруди відкритого вогнища чи навіть печі-кам'янки, що були повністю знищені постійним розорюванням. Долівка об'єкта простежується слабо, представлена неоднорідним прошарком. Найімовірніше, в часи функціонування споруди його долівка була підсипана білим та частково жовтим піском, подібним до річкового. Рухомий археологічний матеріал з об'єкта представлений великою кількістю фрагментів керамічного посуду.

Комплекс рухомих археологічних знахідок з поселення Грушів I представлено в основному керамічними виробами – фрагментами посуду, пряслицями, люльками тощо². Вироби із інших матеріалів становлять незначну кількість від загалу. На основі усіх цих знахідок та враховуючи їх місцезнаходження, можна стверджувати про два періоди існування поселення – ранньобронзовий та давньоруський. Також серед знахідок з культурного шару трапляються і матеріали ранньозалізного часу, але у невеликій кількості. Проте під час археологічних досліджень, як зазначалося вище, була відкрита лише частина пам'ятки де зосереджувались в основному об'єкти періоду ранньої бронзи. Окрім того, варто відзначити виявлення великої кількості матеріалу пізньосередньовічного часу та нової доби, що пов'язаний з існування сучасного села Грушів.

Найбільша кількість рухомого матеріалу відповідає ранньобронзовому часу – **межановіцькій культурі**, яка репрезентована фрагментами ліпного посуду та знаряддями, що виготовлені переважно з волинського сірого кременю. Увесь ліпний посуд з культурного шару умовно можна поділити на дві групи – тонкостінний та товстостінний, остання група є домінуюча.

Тонкостінний посуд належить опуклобким горщикам і мискам охристого та світло-коричневого кольорів. Керамічне тісто, з якого виготовлено ці уламки, доброї фактури, в основному без домішок або із незначним вмістом піску, шамоту та жорстви. Пісок і жорства, найправдоподібніше, є природними отошувачами і входять до складу глиняної сировини, з якої

² Висловлюємо щире подяку науковому співробітнику Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України Дмитру Павліву за надану допомогу в культурно-хронологічному визначенні рухомих археологічних матеріалів та Ігорю Принаді, художнику Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України за виготовлення рисунків археологічного матеріалу.

виготовлялись керамічні форми. Випал дуже добрий, відновний (газове середовище не витримане, $t = 750-850^{\circ}\text{C}$). Вінця однотипові, прямі, не виділені, при завершенні заокруглені.

Товстостінний посуд представлений великими опуклобокими приземистими та частково s-подібними в профілі горщиками і мисками з відігнутими або загнутими до середини вінцями (рис. 4, 2). Окрім того, на поселенні виявлено кілька уламків мисок, для яких характерним є зовнішній залом. Зовнішні та внутрішні поверхні посудин шорсткі або ледь заглажені охристо-коричневого, темно-коричневого, цеглястого та сіро-коричневого кольорів.

Зовнішні поверхні частини горщиків декоровані насічками, відбитками шнура у вигляді подвійних та потрійних горизонтальних або косих ліній, невеликими відтягнутими валиками з нігтевими зачіпами та рядками трикутних заглиблень. Керамічне тісто грубої фактури, виготовлене з середньо- та низькопластичної глини із значними домішками штучного отощувача – піску, шамоту, рідше товченого перепаленого граніту і кременю.

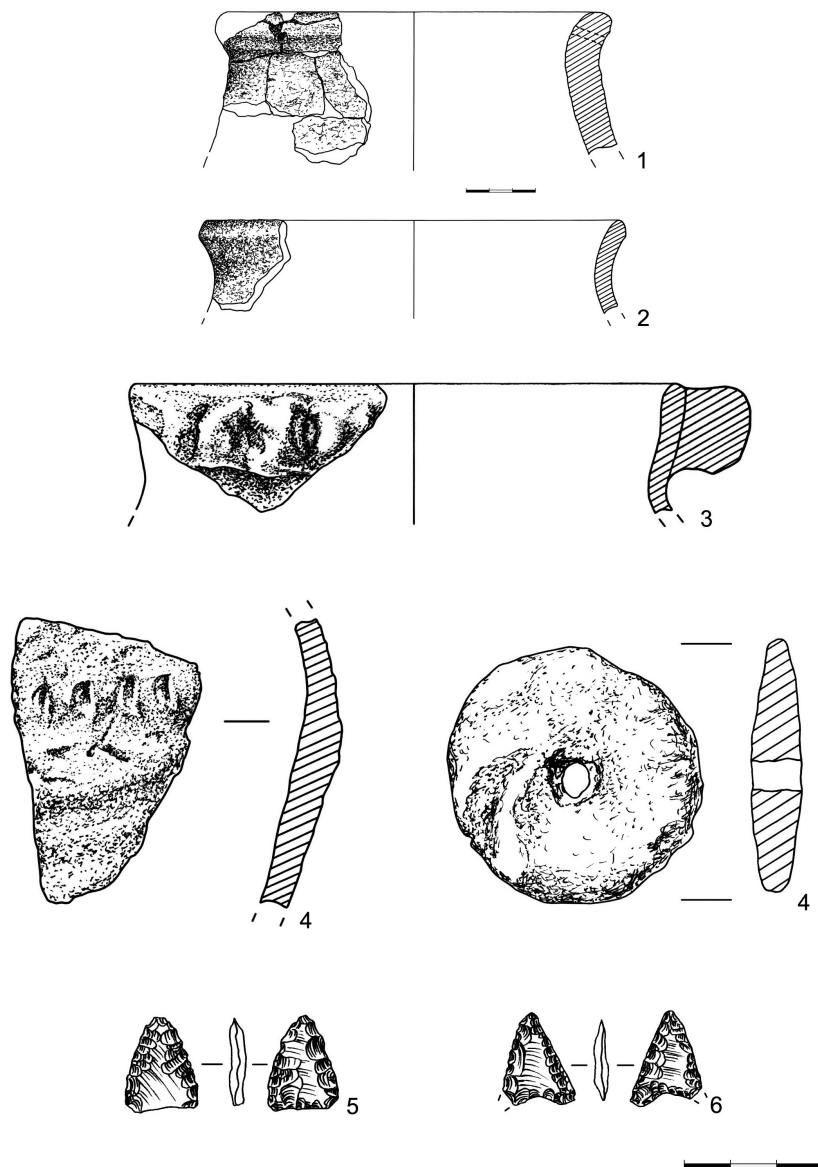

Рис. 4. Рухомий археологічний матеріал з культурного шару та об'єктів 5, 8, 12 ранньобронзової і ранньозалізної епох

Fig. 4. Mobile archaeological material from cultural layer and from objects 5, 8, 12 of early Bronze Age and early Iron Age

Колекцію керамічних виробів з культурного шару доповнюють пряслиця біконічної та дископодібної форм із шорсткими поверхнями коричнево-сірого кольору, керамічне тісто яких з домішками шамоту (рис. 4, 5).

На пам'ятці виявлено значну кількість крем'яного матеріалу ранньобронзового часу, який в основному походить з культурного шару. Це фрагменти серпів, наконечники стріл, бокові скребки на відщепях, ножі тощо. Виготовлені вони переважно з волинського сірого кременю, проте частина з них зроблена з імпортованої сировини, зокрема, з гощерадовського, дністровського та свенцуховського кременю. На особливу увагу заслуговують два уламки наконечників стріл трикутної форми із ледь увігнутими основами, ретушованими по краях нерегулярною зубчастою ретушшю (рис. 4, 6, 7). Усі ці крем'яні предмети мають численні аналогії в інших культурах ранньобронзового часу, зокрема, в стжижовській, де відомі майстерні по їхньому виготовленню [Конопля, 1997, с. 103–104].

Рухомий археологічний матеріал з об'єктів також репрезентований великою кількістю знахідок, у переважній більшості це фрагменти ліпного товстостінного та тонкостінного посуду. Тонкостінних посудин більше у співвідношенні до товстостінних (60 до 40 %).

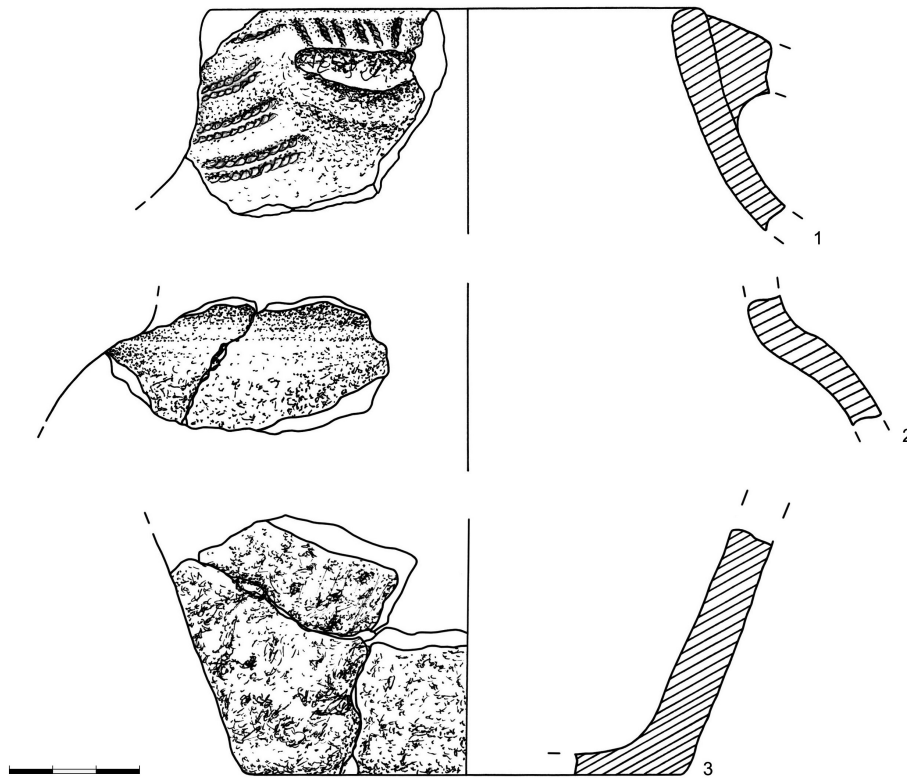

Рис. 5. Рухомий археологічний матеріал з об'єктів 5, 8 ранньобронзової і ранньозалізної епох

Fig. 5. Mobile archaeological material from objects 5, 8 of early Bronze Age and early Iron Age

Товстостінний посуд представлений великими горщиками із середньою товщиною стінок 7–12 мм (рис. 5, 2–3). Технологічна маса, з якої було виготовлено посуд, характеризується досить грубою фактурою, у тісті зафіксовано значні домішки жорстви (крихти товченого каменю та перепаленого кременю і граніту), подекуди середньозернистого піску. Окрім того, у керамічній масі деяких фрагментів є сліди шамоту. Зовнішні та внутрішні поверхні таких фрагментів нерівні, шорсткі, подекуди зі слідами загладжування як зовні, так і всередині посудин, уламки здебільшого сіро-коричневого і охристого кольорів. Випал посередній, відновний (газове середовище не витримане, $t = 700\text{--}800^\circ\text{C}$).

На окрему увагу заслуговують фрагменти вінець (рис. 4, 3), зовнішні і внутрішні поверхні яких шорсткі, коричнево-охристого кольору, декоровані короткими наліпними валиками з пальцевими вдавленнями. В керамічному тісті цих уламків незначні домішки жорстви (товченого каміння) і піску та фрагмент вінця з привінцевою частиною “дзбанка” із шорсткими нерівними зовнішньою та внутрішньою поверхнями, орнаментований штампом у вигляді шнура (рис. 5, 1).

До тонкостінного посуду належать уламки горщиків та мисок із рівними шорсткими та ледь заглаженими поверхнями коричнево-охристого кольору, деякі з них орнаментовані насічками у вигляді коротких вертикальних ліній (рис. 4, 4). В керамічному тісті незначні домішки жорстви (граніт) та піску. Найімовірніше, це природній отошувач, що входить до складу глиняної сировини, з якої виготовляли посуд. Частина керамічних форм виготовлена з середньопластичної глини без будь-яких домішок. Випал добрий, відновний (газове середовище не витримане, $t = 750\text{--}850^\circ\text{C}$).

Крем'яний і кам'яний інвентар представлений незначною кількістю знахідок, серед яких варто зазначити два уламки розтирачів підпрямокутної форми з однією робочою зашліфованою поверхнею та уламки ретушованої пластини і скребла, виготовлених з темно-сірого волинського кременю.

Отже, на основі попереднього аналізу можна стверджувати, що виявлені фрагменти керамічного посуду відносяться до класичної фази межановіцької культури і датуються другою половиною XX – першою чвертю XIX ст. до н. е. [Конопля, 1997, с. 92–110]. Ці типи горщиків є досить поширеними на пам'ятках цього часу у регіоні та на території сусідньої Східної Польщі [Kadrow, Machnik, 1997, s. 15–88].

Незначна кількість рухомого археологічного матеріалу з культурного шару належить до **епохи раннього заліза** і датується кінцем IX–VII ст. до н. е. Це фрагменти ліпних товстостінних горщиків тюльпаноподібної форми, зовнішні та внутрішні поверхні яких шорсткі або ледь заглажені, коричневого і темно-сірого кольорів (рис. 4, 1). Вінця плавного вигнуті назовні, ледь заокруглені при завершенні, деякі мають внизу отвори. Керамічне тісто усіх форм доброї фактури, виготовлене з середньопластичної глини із значними домішками штучного отошувача – жорстви (перепалений граніт) та шамоту.

Окрім того, значна частина знахідок датується X–XIII ст. і належить до **давньоруського часу**. Керамічний комплекс з культурного шару та з об'єктів представлено фрагментами кружального посуду. Сировина, з якої він виготовлений, характеризується доброю фактурою, у тісті зафіксовано значні домішки піску та жорстви (товчений граніт, слюда), інколи шамоту, у вигляді перепаленої подрібленої глини. Зовнішні та внутрішні поверхні уламків в основному горбкуваті, шорсткі, на деяких фрагментах збереглися сліди від загладжування як зовні, так і всередині посудин та примітивного ангобу. Частина фрагментів є рештками тонкостінних горщиків, керамічне тісто яких без будь-яких домішок штучного отошувача, виготовлені з середньо- та високопластичної глини місцевого походження. Випал дуже добрий, відновний та частково оксидний, газове середовище не завжди витримане ($t = 800\text{--}900^\circ\text{C}$). Майже усі фрагменти посуду належать горщикам від світло-коричневого до темно-коричневого, цеглястого, темно-сірого та сірого кольорів, частина з яких орнаментована у вигляді прямих паралельних прорифлених ліній (рис. 6, 5). На основі цього керамічного матеріалу можна виділити низку їхніх особливостей, зокрема по типах горщиків.

Перший тип – фрагменти горщиків середньої висоти із слабопрофільованою дуже низькою широкогорлою шийкою, що різко переходить в слабовипукле низьке плечко. Вінця ледь відтягнуті догори, оформлені простим заокругленням при завершенні, інколи зі слідами додаткового підправлення у вигляді горизонтального зрізу і не виділяються відносно плавного вигнутої горловини.

Другий тип – уламки посуду із слабопрофільованими низькими відкритого типу шийками, з ледь випуклими низькими плічками, що плавно переходять у тулуб, вінця яких прості, плавно вигнуті назовні, верхній край косо або вертикально зрізаний.

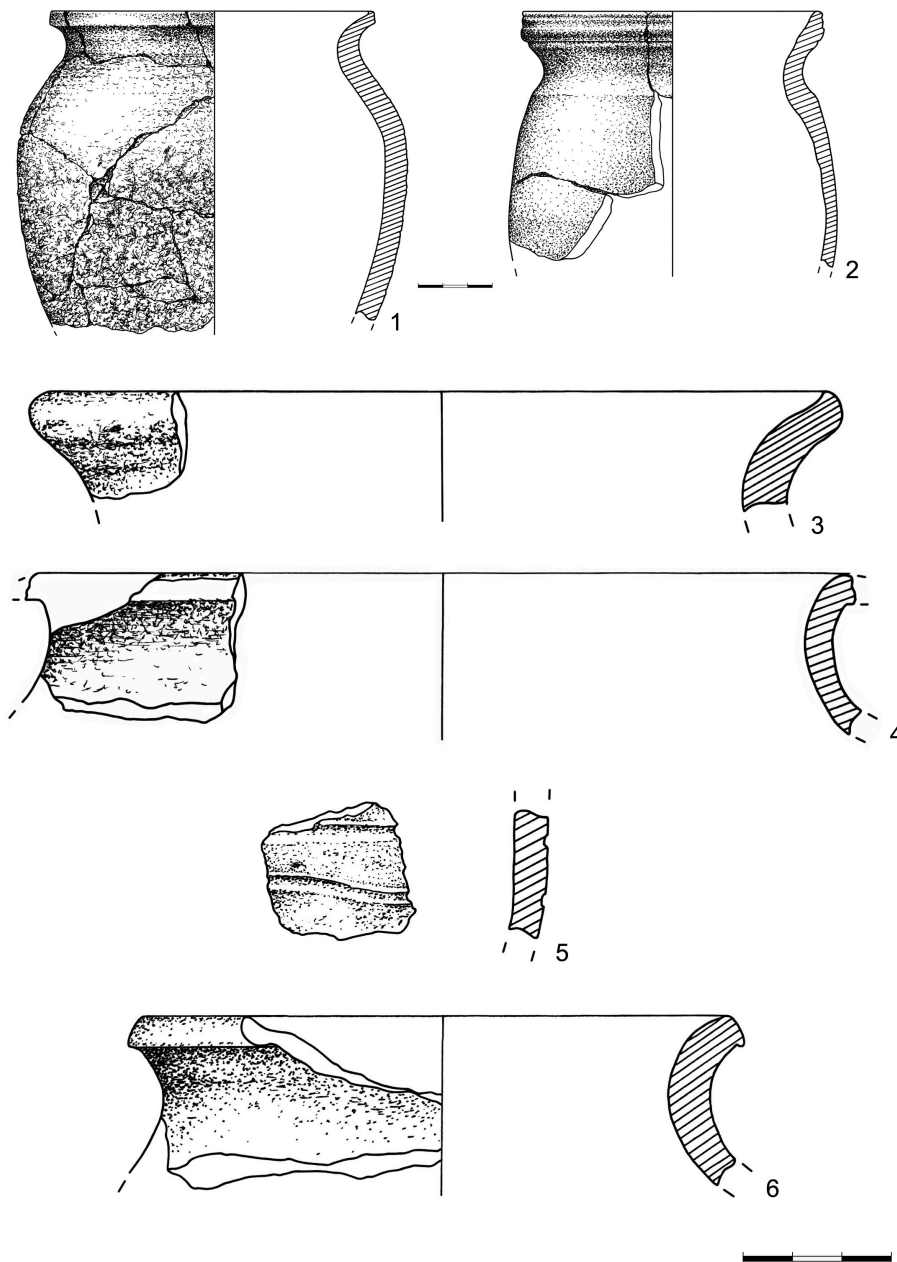

Рис. 6. Рухомий археологічний матеріал з культурного шару та об'єкта 12 давньоруського часу

Fig. 6. Mobile archaeological material from cultural layer and from object 12 of Old Rus' times

Третій тип – фрагменти горщиків також із слабопрофільованими шийками і з ледь випуклими плічками, що плавно переходять у тулуб, проте вінця в них плавно вигнуті назовні, верхній край яких косо зрізаний і відтягнутий донизу.

Четвертий тип – уламки посуду із середньопрофільованими низькими або дуже низькими шийками та середньої ширини горловинами, а також сильновипуклими низькими плічками, що плавно переходять у тулуб. Вінця з добре вираженим напливом, зовнішній край у вигляді ламаної лінії з гострим виступом у верхній частині та підрізкою, що підкреслює “манжет” в нижній (рис. 6, 1–2, 4, 6).

П'ятий тип – фрагменти горщиків із середньопрофільованими дуже низькими широкогорлими шийками та середньої ширини горловинами і середньовипуклими низькими

плічками. Вінця прості, плавно відігнуті з косо зрізаними та заокругленими зовнішніми сторонами, внутрішні – з менш чітко виділеними гострими виступами або просто загострені при завершенні (рис. 6, 3).

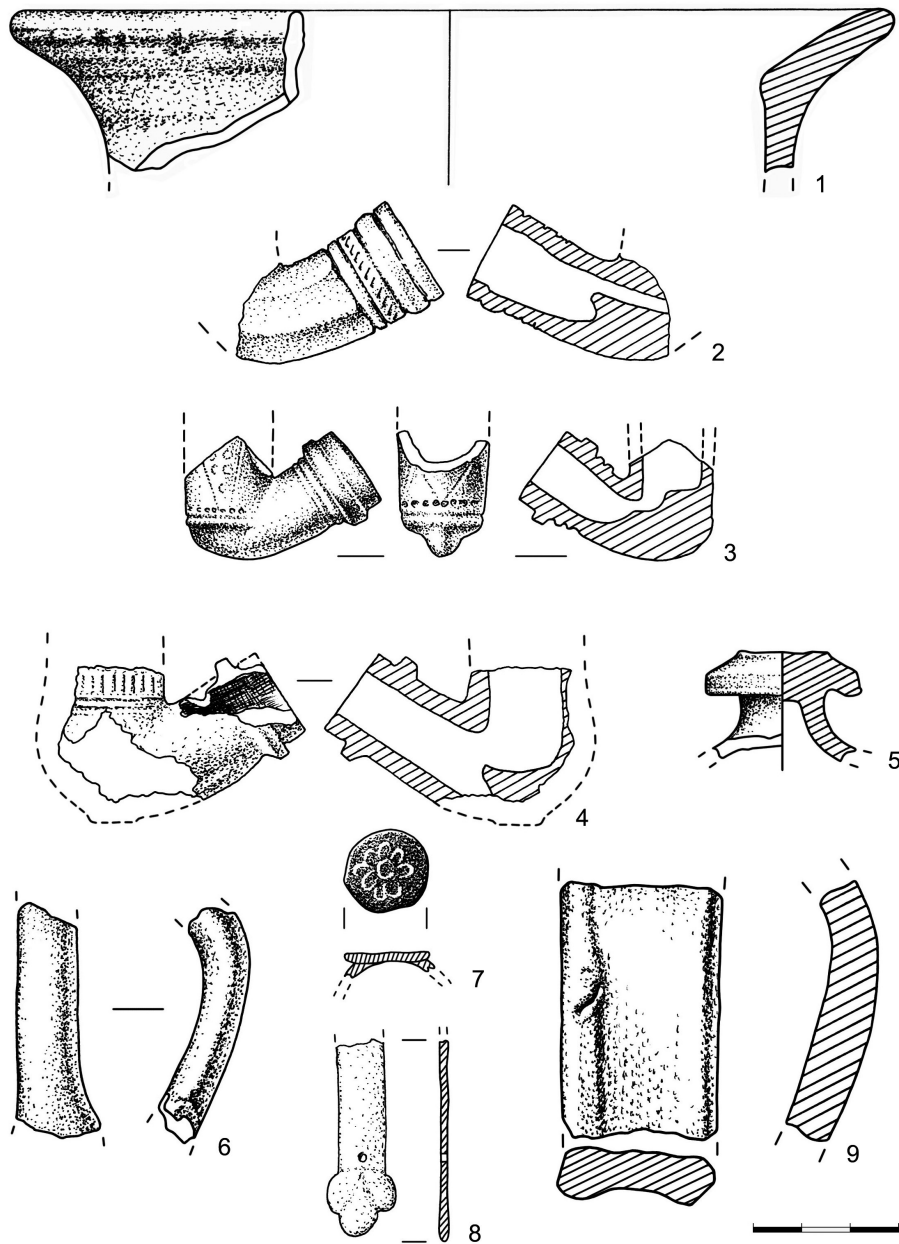

Рис. 7. Рухомий археологічний матеріал з культурного шару пізньосередньовічного часу та нової доби

Fig. 7. Mobile archaeological material from cultural layer of Late Middle Ages and early Modern era

Увесь керамічний матеріал цього часу з поселення має численні аналогії серед керамічних комплексів з інших територій. Так, горщики першого типу мають найближчі аналогії у керамічних комплексах поселень, які знаходяться у межиріччі Гучви та Західного Бугу. Це горщики групи 6 за класифікацією Є. та А. Коковських. Хронологія цієї групи окреслюється другою половиною XII ст. [Kokowscy, 1987, s. 29–30]. Посуд другого та третього типів масово представлений на поселеннях в Новогрудку, Хелмі-Белявині, Черемно, Переспі, Пліснеську та Дорогобужі [Малевская, 1972, с. 14–15; Rauhut, 1957, s. 113–129; Ruszkowska,

1990, s. 79–86; Gurba, Urbanski, 1998, s. 159–166; Klosinska, Piotrowski, 2005, s. 385–407; Кучера, 1986, с. 448–449; Прищепа, Нікольченко, 1996, с. 51–52], а також в невеликих кількостях відомі на всіх поселеннях між Дніпром та Карпатами [Тимошук, 1982, с. 18–19]. Начиння четвертого та п'ятого типів також має широке побутування від Карпат до Середнього Подніпров'я, де масово репрезентований майже на усіх пам'ятках кінця XI–XII ст. Цей тип кераміки більшість дослідників вважають загальнослов'янським [Прищепа, Нікольченко, 1996, с. 51–52; Кучера, 1986, с. 448–449]. Проте кілька форм горщиків цього типу мають дещо інші профілі вінець, які є характерними для галицьких земель та в невеликих кількостях виявлені лише на поселенні в Грудку Надбужному та Грубешеві [Bender, Kierzkowska, Kierzkowski, Bronicka-Rauhutowa, 1957, s. 182; Войцешук, 2008, с. 182–199].

Рухомий археологічний матеріал пізньосередньовічного часу та нової доби представлений великою кількістю різноманітних знахідок – фрагментами керамічного посуду, уламками глиняних люльок, виробами з бронзи, заліза тощо.

Фрагменти керамічного посуду можна віднести до різного типу посудин – горщиків, глечиків, мисок, накривок, а також люльок. Найбільшу групу становлять уламки горщиків двох типів. Для одного з них характерні плавно вигнуті назовні вінця потоншені при завершенні і додатково відформовані вертикальним зрізом. Горщики темно-сірого та коричневого кольорів, частина яких зі слідами зеленої поливи з обох сторін (рис. 7, 1, 5–6). Інший тип є характерним більше для нової доби. Вінця мають дашкоподібну форму, поверхні вкриті зелено-салатовою та жовтою поливами (рис. 7, 9). Уламки глечиків характеризуються більшою опуклістю форм та наявністю ручок. Вінця у виявлених фрагментів плавно відведені назовні, потовщені та заокруглені. У перетині ручки підпрямокутної або прямокутної форм із заокругленими кутами. В колекції знахідок є накривки для горщиків світло-коричневого та бежевого кольорів. Усі фрагменти посуду обох епох виготовлені з тіста, що характеризується певними сталими ознаками. Керамічна маса є добре відмуденою, із незначними домішками дрібнозернистого каліброваного піску, що є природним отошувачем. Випал дуже добрий оксидний, газове середовище витримане ($t = 900\text{--}1000^\circ\text{C}$).

Окрему категорію становлять індивідуальні знахідки, до яких відносяться фрагменти керамічних люльок, вироби з металу тощо.

Серед матеріалів з культурного шару є верхня частина щиткоподібного бронзового перстня, оздобленого рослинним орнаментом (?) у вигляді квітки з пелюстками (рис. 7, 7) та металевий, найправдоподібніше, з латуні, накладний хрестик (рис. 7, 8).

На особливу увагу заслуговують фрагменти керамічних люльок, які поширені на цих територіях в XVII–XVIII ст. Вони виготовлені з добре відмуденої глини оранжевого та світло-коричневого кольорів. Здебільшого чашечки орнаментовані горизонтальними врізними лініями та насічками (рис. 7, 2–4).

Поселення Грушів III знаходиться на південно-західній околиці села Грушів, поряд із сільським цвинтарем, за 250 м на північний захід від пам'ятки Грушів I. Поверхня пам'ятки підвищується у південно-західному напрямку. Експозиція поверхні пам'ятки – захід, південний захід. Приблизна площа поселення становить 2 га (100×200 м). Станом на 2008 р. використовувалася як городні наділи селян (рис. 1). Автомобільна дорога Грушів–Добросин перетинає лише північно-східну частину пам'ятки (рис. 1).

З метою встановлення наявності культурного шару, решток археологічних об'єктів та матеріалів у підстилаючих орний шар горизонтах, закладено розкоп загальною площею 220 м^2 , в межах якого розбито низку траншей (рис. 8). У результаті досліджень виявлено лише один об'єкт та велику кількість рухомого археологічного матеріалу в орному та культурному шарах.

Усі траншеї, орієнтовані по лінії північний захід – південний схід, закладено паралельно осі проєктованої дороги по південно-західній її стороні. Стратиграфічний зріз у траншеях виглядав так: верхній шар представлено дерном, загальною потужністю до 0,10 м. Під дерном простежувався шар слабогумусованих світло-коричневих та світло-коричнево-сірих суглинків (орний шар). Його потужність у середньому становила до 0,30 м, збільшуючись у південному напрямку до 0,40 м. Його змінювали коричневі суглинки, які були рештками культурного шару,

потужністю 0,15–0,20 м. Від материка їх відділяв перехідний шар товщиною у середньому 0,10 м. Материк залягав на глибині 0,70–0,80 м від сучасної поверхні і представлений сіро-коричневою глинистою породою.

Об'єкт 1 (рис. 8) овальної форми, витягнутий по лінії північний схід–південний захід. Заповнення однорідне, представлене темно-коричневими з плямками сіро-коричневих суглинками з вкрапленнями вугликів. В заповненні об'єкта виявлено кілька фрагментів кераміки. Найімовірніше, це рештки меліораційних або комунікаційних конструкцій, а рухомий археологічний матеріал потрапив в заповнення з культурного шару.

Комплекс рухомих археологічних знахідок із пам'ятки представлений різноманітним асортиментом виробів з кераміки, кременю та металу. На основі усіх цих знахідок можна припустити, що на території поселення існувало два культурно-хронологічні горизонти – ранньобронзовий та ранньозалізний. Окрім того, серед знахідок з культурного шару виявлено значну кількість матеріалів, що пов'язані з давньоруським, пізньосередньовічним періодами та новою добою.

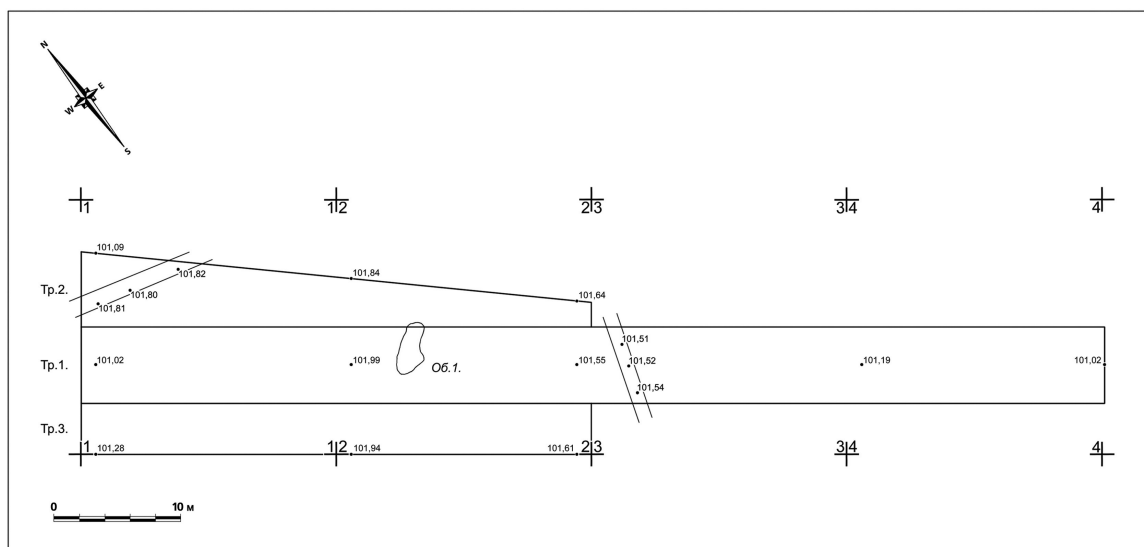

Рис. 8. Загальний план розташування об'єктів на рівні виявлення на поселенні Грушів III (М 1:200)
Fig. 8. General plan of location of objects on the level of exploration on settlement of Grushiv III (М 1:200)

До ранньобронзового часу належать фрагменти кераміки, що представлені боковинами, вінцями та придонними частинами. Керамічне тісто, з якого виготовлені посудини, репрезентоване досить грубою фактурою із значними домішками шамоту. Випал посередній або добрий, зовнішні і внутрішні поверхні нерівні, горбкуваті та шорсткі. Усі фрагменти цеглястого або коричневого кольорів.

Вінця виробів ледь відведені назовні або слабо виокремлені, при завершенні ледь потовщені та заокруглені, денця у посудин невиокремлені, відразу переходять у тулуб посудин.

Артефакти із кременю репрезентовані в основному уламками знарядь праці. В основному це скребки, ножеподібні пластини та відщепи. Усі вони виготовлені із темно-сірого та сірого волинського кременю.

Отже, на основі попереднього аналізу можна стверджувати, що виявлені фрагменти керамічного посуду відносяться до класичної фази межановіцької культури і датуються другою половиною XX – першою чвертю XIX ст. до н. е. [Конопля, 1997, с. 92–110].

Ранньозалізний час репрезентований великою кількістю уламків керамічного посуду, що належали тонкостінним та товстостінним горщикам темно-сірого, коричнево-охристого, коричневого та цеглястого кольорів. Товстостінний посуд із ледь заглаженими зовнішніми та внутрішніми поверхнями, в керамічному тісті дрібні домішки шамоту, інколи жорстви та середньо- і дрібнозернистого піску, випал добрий, відновний (газове середовище не витримане,

$t = 750\text{--}850^{\circ}\text{C}$). Тонкостінні посудини представлені в основному фрагментами мисок та невеликих горщиків. Посудини із заглаженими зовнішніми та внутрішніми поверхнями, керамічне тісто щільне без домішок, випал також добрий, відновний (газове середовище не витримане, $t = \text{до } 850^{\circ}\text{C}$). Вінця прямі, не виділені, потоншені при завершенні (рис. 9, 1–2).

Отже, на основі попереднього аналізу цей матеріал можна датувати IX–VII ст. до н. е.

Значна частина фрагментів кераміки з культурного шару відноситься до давньоруського часу і датується X–XII ст. Переважно це уламки боковин та вінець, на деяких з них нанесено орнамент у вигляді хвилястих і врізних паралельних ліній (рис. 9, 3, 5). Вінця можна поділити на три типи. Перший тип – вінця прості, плавно вигнуті назовні, заокруглені при завершенні, другий – манжетоподібні вінця та третій тип – вінця витягнуті доверху із закраїнками із внутрішньої поверхні. Горщики світло-коричневого, коричневого та цеглястого кольорів, в керамічному тісті яких домішки середньо- і дрібнозернистого піску та жорстви, випал добрий, відновний (газове середовище не витримане, $t = 800\text{--}850^{\circ}\text{C}$) (рис. 9, 7).

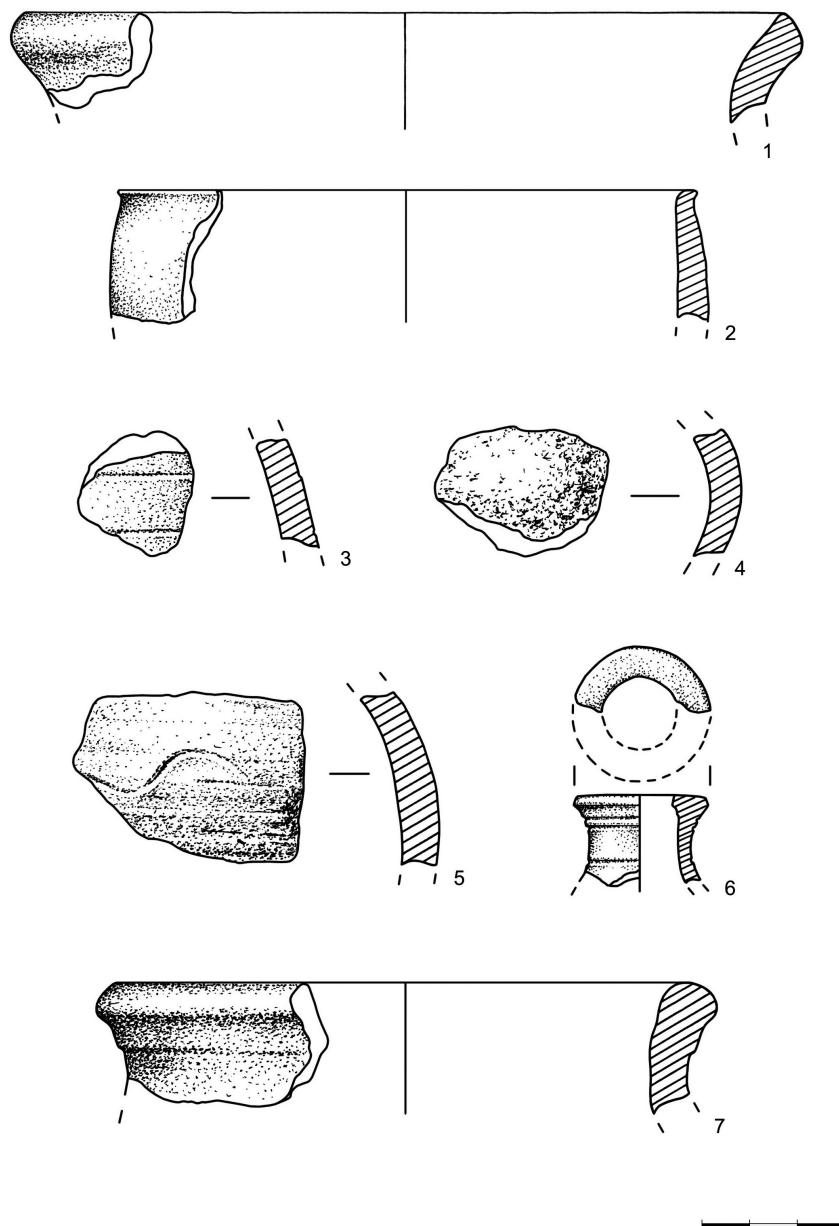

Рис. 9. Рухомий археологічний матеріал з культурного шару
Fig. 9. Mobile archaeological material from cultural layer

Незначну частину знахідок з культурного шару становлять матеріали пізнього середньовіччя та нової доби – фрагменти керамічних посудин, уламки глиняних люльок, вироби з заліза тощо.

Посуд темно-сірого та коричневого кольорів, в тому числі зі слідами зеленої поливи з обох сторін. Вінця мають дашкоподібну форму; відзначено сліди зелено-салатової та жовтої поливи.

В колекції знахідок є уламки ручок світло-коричневого та бежевого кольорів. Усі фрагменти посуду обох епох виготовлені з тіста, що характеризується певними сталими ознаками. Керамічна маса з добре відмуденої глини, із незначними домішками дрібнозернистого каліброваного піску, що є природним отошувачем. Випал дуже добрий, оксидний (газове середовище витримане, $t = 900\text{--}1000^\circ\text{C}$).

Окрему категорію становлять знахідки, до яких відносяться фрагмент керамічної люльки та металева шпора. Люлька коричневого кольору, чашечка орнаментована горизонтальними врізними лініями (рис. 9, 6); шпора залізна, яку, за класифікацією О. Кіріпичнікова, можна продатувати XVI ст. [Кіріпичников, 1973, с. 56].

Підводячи підсумки, варто відзначити, що терени в околицях села Грушів були заселені впродовж епохи бронзи та раннього заліза, а також давньоруський, пізньосередньовічний час і в нову добу.

ЛІТЕРАТУРА

Войцещук Н., Павлів Д.

- 2010 Звіт про результати археологічних досліджень (розкопок) у зоні будівництва автодороги Грушів Добросин в обхід с. Грушів Яворівського району Львівської області у 2008 р. // Науковий архів НДЦ “Рятівна археологічна служба” ІА НАН України – Львів. – Т. 1–10. – 1780 с.

Войцещук Н.

- 2008 Типологія горщиків з поселення Грубешів Підгірний // МДАПВ. – Вип. 12. – Львів. – С. 182–199.

Кіріпичников А.

- 1973 Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX–XIII вв. // САИ. – Вып. Е1-36. – 140 с.

Конопля В.

- 1997 Старожитності Волині. – Львів. – С. 92–110.

Кучера М.

- 1986 Керамика // Археология Украинской ССР. – Киев: Наукова думка. – Т. 3. – С. 446–452.

Малевская М.

- 1972 Некоторые исторические связи Новогрудка в X веке // КСИА АН СССР. – Москва. – Вып. 129. – С. 14–20.

Осаульчук О., Миян Т., Сілаєв О.

- 2008 Звіт про результати археологічних розвідок у зоні будівництва автомобільної дороги в обхід с. Грушів Яворівського р-ну, Львівської обл. у 2006–2007 рр. // Науковий архів НДЦ “Рятівна археологічна служба” ІА НАН України – Львів. – 44 с.

Пелецишин М.

- 1996 Стародавня Яворівщина. Нариси з історії та археології. – Львів: Світ. – 120 с.

Природа

- 1972 Природа Львівської області / Під ред. К. І. Геренчука. – Львів: Вища школа. – 151 с.

Прищепя Б., Нікольченко Ю.

- 1996 Літописний Дорогобуж в період Київської Русі. До історії населення Західної Волині в X – XII століттях. – Рівне. – 248 с.

Сокольський І.

- 1973 Закономірності розвитку рельєфу України. – Київ: Наукова думка. – 216 с.

Тимошук Б.

- 1982 Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.). – Київ: Наукова думка. – 209 с.

Чорний І.

1995 Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства. – Київ: Вища школа. – 216 с.

Bender W., Kierzkowska E., Kierzkowski K., Bronicka-Rauhutowa J.

1955 Badania w Gródki-Nadbużnym w pow. Hrubieszowskim w 1955 r. // SA. – Warszawa. – T. III. – S. 182.

Gurba J., Urbański A.

1998 Nowe materiały do datowania drewnianych konstrukcji zespołu grodowego "Czerwień" w Czermnie nad Huczwą // Archeologia Polski Środkowowschodniej. – Lublin. – T. III. S. 159–166.

Kadrow S., Machnik J.

1997 Kultura mierzanowicka. Chronologia, taksonomia i rozwój przestrzenny. – Kraków. – 196 s.

Kłosińska E., Piotrowski M.

2005 Wstępne wyniki badań wykopaliskowych na wielokulturowym stanowisku 54 w Perespie, gm. Tyszowce, w sezonach 2003–2004 // MSROA. – T. XXVI. – Rzeszów. – S. 385–407.

Kokowsy E. I. A.

1987 Osadnictwo wczesnośredniowieczne w mikroregionie pomiędzy Huczwą, Bugiem i Bukową. – Zamość. – S. 29–30.

Rauhut L.

1957 Osadnictwo wczesnośredniowieczne w Strzyżowie, pow. Hrubieszów // WA. – Warszawa. – T. XXIV. – S. 113–129.

Ruszkowska U.

1990 Ze studiów nad wczesnośredniowiecznym rejonem osadniczym w Chélmie-Bielawinie // Lubelskie Materiały Archeologiczne. – Lublin. – T. III. – S. 79–86.

Natalia VOJCESCHUK

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES OF MULTI-LAYERED SITES IN SURROUNDINGS OF GRUSHIV VILLAGE, JAVORIV DISTRICT

The article presents results of archaeological investigations – excavations on the territory prescribed to construction of road between villages Grushiv and Dobrosyn. Several new archaeological sites were discovered, namely Grushiv I and Grushiv III. Excavations on the site Grushiv I unearthed two cultural layers dated subsequently by the periods of early Bronze Age and Ancient Rus' time. The settlement Grushiv III was also dated by two different periods – early Bronze Age and early Iron Age. The remains of archaeological objects were discovered on both settlements. That includes open fire place, dwellings and householding structures, pole holes. There is also an abundance of archaeological artifacts which are represented by fragments of pottery, different flint and metallic items.